

PORFYR MED KUNGLIG PROVENIENS

Margareta Nisser-Dalman

PORFYREOS – PURPURRÖD. Redan ordets etymologi avslöjar porfyrens attraktionskraft för en furste med ambition att visualisera sin maktställning. För den symbol- och historieorienterade Gustav III var attraktionskraften dubbel. Historien – den verkliga, den bibliska och den mytologiska – var för kungen ett propagandaverktyg och den röda egyptiska porfyren hade såväl symbolvärde som verklig historisk förankring. Purpur upphöjdes till maktens färg av de ptolemeiska härskarna i Egypten och uttrycket ”i purpur född” anses komma från det porfyryklädda rum som såg arvingen till kejsartronen i det bysantinska riket födas. Purpurfärgen var i högsta grad en symbol för makt och inflytande bland såväl världsliga som andliga furstar, fortfarande under Gustav III:s levnad.

Under Karl XIV Johans tid som kronprins och regent förstärktes den dyrbara bergartens modestatus bland Europas furstar, delvis som ett resultat av Napoleons fälttåg i Egypten. De svenska fyndigheterna passade dessutom bra in i Karl Johans strategi att använda sig av de dådkraftiga asagudarna i den nordiska

mytologin och av svenska naturresurser i byggandet av landet och sin identitet som svensk kung. År 1818 räddade Karl Johan genom sitt övertagande, formellt i kronprinsens namn, det förlustdrabbade Porfyrvirket undan likvidation. Det är dock osannolikt att det var de ekonomiska utsikterna som var avgörande för förvärvet. Karl Johan använde porfyrföremålen för inredningsändamål och överlämnade dem som kostbara och ostentativa statsgåvor men de fungerade även som bytesvara så att kungen kunde tillförsäkra sig eftertraktansvärda utländska objekt, till exempel franska föremål av brännförgyllt brons.

De viktigaste kungliga propagandisterna för stenarbeten av porfyryr var förvisso Gustav III och Karl XIV Johan men de var inte de enda.

GUSTAV III OCH DEN SVENSKA PORFYRENS INTRODUKTION

Den röda eller rödbruna porfyryr som användes under antiken hade brutits alltsedan faraonernas tid. Den kom från ett stenbrott nära Röda havet men slutade i

princip att brytas redan på 300-talet e.Kr. varför den porfyr som användes under följande århundraden, och fortfarande på 1700-talet, var återbruk av äldre sten. Gustav III hade bland annat uppmärksammat på porfyr i Florens 1783 under sin mångomskrivna italienska resa och detta har i den äldre litteraturen ofta framförts som avgörande för kungens intresse för stenarbeten i allmänhet och porfyr i synnerhet. Det finns emellertid anledning att återkomma till detta antagande.

Stenen var svårbemästrad – den var arbetskrävande att bryta och tidsödande att bearbeta vilket krävde skickliga arbetare och gjorde slutprodukterna dyra. De höga kostnaderna gjorde att investerarna, för att våga satsa, var i behov av uppbackning i form av statligt, det vill säga kungligt, stöd. Exklusiviteten och det kungliga intresset bidrog till föremålets status och attraktionskraft även utanför kungahuset. Det höga priset gjorde föremålen förbehållna en penningstark elit och de blev därmed tydliga statusmarkörer och ett uttryck för lyxkonsumtion. Samtidigt kunde de som förvärvade statusföremålen dra nytta av det sena 1700-talets smakdiskurs som lyfte fram det klassicerande formspråket – som merparten av porfyrföremålen gavs – som ett uttryck för smak, bildning och moral. Lyxkonsumtionen gavs därmed legitimitet och kunde omvandlas till något dygderikt. Dygderikt var ju också att stödja produktionen av samhällliga skäl, vilket den svenske monarken kom att göra. Anders Johan von Höpkens (en av Vetenskapsakademiens grundare) plädering för den privata lyxkonsumtionens ekonomiska fördelar i det ofta citerade talet ”Om yppighets nytta” i samband med Vetenskapsakademiens grundande 1740 var alltså åter gångbar retorik på 1780-talet.

Gustav III:s ovan nämnda besök 1783 hos bröderna Pisani i den berömda fabriken i Florens, där man bland annat använde porfyr i sina *pietre dure*-arbeten, sammanfaller i tid – men knappast slumpmässigt – med en annan händelse kopplad till det symbolmättade materialet. I februari 1785 gav kungen företräde för den inflytelserike och ansedde presidenten i

Bergskollegium Nils Adam Bielke som gavs möjlighet att förevisa ett flertal stenarter från Älvdalen, däribland porfyr. Syftet var att söka stöd för brytning och bearbetning av bergarten för att därigenom erbjuda försörjning för den fattiga befolkningen i den karga dalasocknen. Samtidigt kunde man slå ett slag för den inhemska industrin och minska importen, vilket låg i linje med den politik kungen förordade.

Det är tänkbart att Gustav III såg möjligheterna i Älvdalen tack vare att han så nyligen sett vackra stenarbeten i Florens. I anslutning till kungens resa förvärvades också Grand tour-souvenirer från G. Zoffolis gjuteri (far och son Giacomo och Giovanni) i form av dels en grönpatinerad bronsskulptur föreställande Mercurius på en sockel av röd egyptisk porfyr (se nr 68, s. 126), dels en skulptur efter Vatikanmuseernas beundrade Laocoongrupp även den monterad på sockel av egyptisk porfyr. Till saken hör emellertid att Gustav III genom Johan Tobias Sergels försorg redan 1778 beställt en skulpturgrupp av mörkpatinerad brons föreställande de tre gracerna från familjen Valadiers ateljé i Rom. På Sergels initiativ kom skulpturen att krönas med en skål av röd egyptisk porfyr eftersom skulptören tyckte att gruppen med dess tre gracer var ”för naken” (*une tasse de porphir que j'ai cru necessaire pour orner le groupe des trois graces, que sans un couronnement resteroit trop nud*). Denna beställning gjordes året efter ett – för porfyrens svenska historia mycket viktigt – kungligt besök i den kejsarliga stenmanufakturen i Peterhof. Det skedde under Gustav III:s besök hos sin kusin Katarina II i S:t Petersburg sommaren 1777.

Besöket i stenmanufakturen var ingen tillfällighet. Kanslipresidenten Ulrik Scheffer hade inför den ryska resan sammanställt en utförlig beskrivning av stenmanufakturen i Peterhof och väl där fick kungen se magnifika prydnadsföremål utförda i olika stenarter. Stenmanufakturen i Peterhof hade grundats av Peter den Store som redan i början av 1700-talet hade visat intresse för att använda färgad sten i slottens inredningar i S:t Petersburg för att därigenom synliggöra

landets alla rika naturtillgångar. Denna ambition fortsatte under hela 1700-talet och kulminerade under Katarina den Stora. Med sig från S:t Petersburg fick Gustav III flera gåvor av färgad sten.

Det går emellertid att backa det historiska bandet ytterligare – det är nämligen inte alls osannolikt att kronprins Gustav redan 1771 under sitt uppehåll i Paris (i samband med Italienresan som avbröts på grund av Adolf Fredriks bortgång) såg symboladdade och moderiktiga föremål av röd porfyr. Sådana fanns nämligen i den franska huvudstaden vid den här tiden, inte minst fanns framträdande objekt hos Ludvig XV och den franska aristokratin. Föremål av porfyr betraktades som så centrala att de kunde ingå som attribut i miljögestaltningen i aristokratiska porträtt. I Alexander Roslin porträtt av markisen av Marigny från år 1761 ser man i bakgrunden en stor vas i egyptisk porfyr med bronsmonteringar. Markisen hade genom sin ställning som överintendent hos Ludvig XV möjlighet att tillägna sig porfyrföremål ur de kungliga samlingarna. Detta var en möjlighet han utnyttjade till fullo och i hans bostad fanns ett stort antal skulpturer och föremål av porfyr. Vasen i porträttet hade markisen emellertid förvärvat från hertigen av Tallard. Den finns numera i Louvren.

Vi kan alltså konstatera att mötet med den egyptiska porfyren i Florens 1783 inte på något sätt var kungens första kontakt med materialet utan snarare en kulmen på ett mångårigt intresse för porfyr och stenarbeten. Och porfyren var ju heller inte nyupptäckt i Älvdalen på 1780-talet: Läkaren, författaren och naturforskaren Urban Hierne skrev om den redan på 1670-talet, på 1730-talet rapporterades om fyndigheter av porfyr till Bergskollegium i Stockholm och Carl von Linné gjorde anteckningar om stenen under sin dalaresa år 1734. Men det var alltså först på 1780-talet som tiden, av olika skäl, var mogen för att börja bryta stenen och producera föremål för försäljning.

För personerna som förespråkade brytning av den inhemska Älvdalsporfyren var det avgörande att kunna

visa kungen att man kunde skapa föremål som kunde mäta sig i kvalitet och utförande med de utländska porfyrföremålen. Som stöd för denna uppfattning överlämnades år 1787 en ofta omskriven liten urna i svart Rännåsporfyr (se nr 1, omslag samt s. 117) med karakteristiska prickar av fältspatsröskorn och ignimbritstrimor. Denna 25 cm höga urna med lock och bronsmonteringar i form av lejonmaskaroner hade svarvats och slipats i Eskilstuna eftersom tillverkningen i Älvdalen då ännu inte kommit igång. På sockeln i granitell sitter en plakett vars enkla innehåll i själva verket är skickligt kondenserad retorik för att övertyga kungen om att stödja produktionen i Älvdalen: ”Den första VASE Som Blifvit giord i Sverige Af Porphyir ifrån Elvedals Sockn i Dalarna År 1787”. Här lyfter man alltså fram att urnan är av nationell tillverkning, av material från inhemska fyndigheter som finns tillgängliga i en del av landet som är i stort behov av näringar som kan föda den fattiga befolkningen.

Urnan utgör sålunda upptakten till den högklassiga produktion av porfyrföremål som följde i Älvdalen och där Gustav III:s och, framför allt, Karl XIV Johans stöd, såväl politiskt som ekonomiskt, under perioden 1787–1856 var avgörande för Porfyrverkets etablering, produktion och överlevnad. Betydande var produktionen först under Karl XIV Johans ägartid. Framgångsrikt var verket knappast alls och då endast under kortare perioder.

Lockurnan från 1787 finns alltså i de kungliga samlingarna med placering på Drottningholm och utgör där ett betydelsefullt exempel på högklassigt svenskt konsthantverk från 1700-talets sista kvartal. Den är också – vilket kanske är minst lika betydelsefullt – en mycket viktig del av vår kungliga svenska historia och vårt gemensamma kulturarv.

DEN RÖDA FÄRGEN DOMINERAR

Den lilla Rännåsurnan är långt ifrån det enda porfyrföremålet i de kungliga samlingarna, där finns ett mycket stort antal föremål registrerade – allt från nyttoföremål i form av saltkar, smöraskar, knivskaft och ljusstakar till svärd och värjor med kavel av porfyr, vaser,

Rosendalsvasen av Granitell, efter ritning av hovmålaren Fredric Westin (1782-1862), installerades på Djurgården 22 november 1825. Det tog mer än 3 500 dagsverken att färdigställa vasen. Transporten från Älvdalen, som startade 5 oktober 1825, var mödosam och vid ett tillfälle var 200 man sysselsatta att dra den tunga vasen på medar. Foto Per Myrehed.

urnor, bordsskivor och hela bord med inläggningar av dalaporfyr. Ett flertal föremål har lånats ut till den här utställningen. Utställningsföremålen är representativa men för att ge en uppfattning om mängden föremål i de kungliga samlingarna kan nämnas att det bland annat finns närmare etthundra vaser och urnor av olika storlekar – med och utan monteringar i brännförgylld brons. Det finns också ett drygt tjugotal porfyrskivor som pryder konsolbord, spegelbord, divanbord, soffbord, chifonjéer och kommoder på flertalet kungliga slott. Samlingarna har dessutom utökats i modern tid.

Några antika porfyrföremål, företrädesvis ljusstakar men även ett bordsur med foder av bronsmonterad Blybergsporfyr har förvärvats på 2000-talet för möbleringsändamål i de kungliga miljöerna. Jag återkommer längre fram i texten till några konkreta exempel på föremål i samlingarna.

Artikelrubriken ger utrymme för att också diskutera viktiga porfyrföremål som inte strikt betraktat ingår i de kungliga samlingarna, nämligen pjäser som beställts av eller för kungliga personer för andra ändamål. Ett

exempel på ett sådant betydelsefullt föremål är självklart Rosendalsvasen, utförd efter ritningar av hovmålaren Fredric Westin med en vas funnen i Herculaneum som förebild. I ett uppmanande brev till direktören för Porfyrverket 1823 skriver Carl Henric Röslein, anställd vid Konungens enskilda byrå och ansvarig för verksamheten vid Älvdalens porfyrverk under Karl Johans ägartid, att en monumental pjäs efter antiken bör tillverkas som tack för konungens stöd och för att skänka glans över hans regering. I november 1825 stod vassen på plats utanför Rosendal. En detaljerad beskrivning av vasens tillkomst finns i artikeln "Porfyren på Rosendal" av Lars O. Lagerqvist i boken *De kungliga slotten – Rosendal*.

Ett annat storslaget exempel är Karl XIV Johans sarkofag i Riddarholmskyrkan ritad av arkitekten Robert Vilhelm Brouhn med kejsar Agrippas sarkofag i Rom

som förlaga. Kejsarens sarkofag återanvändes under 1700-talet som viloplats för påven Clemens XII (1652–1740) i Corsinikapellet i Lateranbasilikan i Rom. Karl XIV Johans sarkofag beställdes av Oskar I efter faderns död 1844. Den kom på plats i Riddarholmskyrkan 1856. Den mytomspunna transporten av den 16 ton tunga sarkofagen med lock är väldokumenterad (och kanske inte så lite romantiserad) och finns bland annat återgiven i Karls-Erik Forsslunds bokverk *Med Dalälven från källorna till havet*.

Sarkofagen och Rosendalsvasen är monumentalpjäser som på grund av sin storlek faktiskt inte är gjorda av porfyr. Vassen är tillverkad av ett flyttblock av Garbergsgranit funnet vid Gåsvarv och sarkofagen av granit bruten i Garberg. Stenen salufördes under namnet Granitell och lämpade sig bättre för riktigt

Karl XIV Johans sarkofag av Granitell efter förlaga av den svenske arkitekten Robert Vilhelm Brouhn (1807-1882).
Foto Håkan Lind, Kungliga Hovstaterna.

stora pjäser eftersom den inte hade samma tendens att spricka som porfyren. Granitellen fanns med i porfyrverkets provlåda över porfyrsorter till försäljning, vilket kan ha gett upphov till begreppsförvirringen. I början av 1800-talet saluförde Porfyrverket 22 stenvarianter varav två var Granitell.

Det är värt att notera att många av de klassicerande vaserna och urnorna i de kungliga samlingarna är tillverkade av röd eller rödbrun porfyr trots att dalaporfyren, till skillnad från den egyptiska, förekom i så många färger. Detsamma gäller vasen utanför Rosendal och Karl XIV Johans sarkofag som är tillverkade av rödaktig granit. Favoriseringen av den rödbruna varianten har självklart att göra med kopplingen till den röda egyptiska porfyren och dess historiska associationer till maktens färg – purpur.

PORFYR PÅ DE KUNGLIGA SLOTTEN

När statschefen tar emot nyanlända ambassadörer i högtidlig audiens sker det i Östra åttkantiga kabinettet i det som idag kallas Bernadottevåningen på Stockholms slott. Det lilla rummet utgör en av de elegantaste och bäst bevarade rokokointeriörerna på slottet. Någon gång under 1900-talet har två imponerande äggformiga vaser av Blybergsporfyrr med svenska bronsmonteringar, sannolikt av hovciselören Fredrik Ludvig Rung, placerats i innerväggens nischer. Porfyrvasernas hårda blanka yta med sina gyllene orneringar skapar en kontrastverkan mot den fasta inredningen vilket bidrar till att ge tyngd och ytterligare höja det redan högklassiga rummets dignitet. I motsvarande rum i Bernadottevåningens västra del står två måhända än mer imponerande amforaformade porfyurnor med schvungfulla hänklar i

Vas av Blybergsporfyrr, västra trapphuset, Stockholms slott. Efter förlaga av bronsgjutaren och hovciselören Fredrik Ludvig Rung (1758–1837). Foto Sanna Argus Tirén, Kungliga Hovstaterna.

Ute på Rosendal står en identisk jardinjär av Åsbydiabas. Den som står på Stockholm slott är en gåva från prinsessan Ingeborgs (1878–1958) sterbhus. Modellen förekom i en priskurant från 1830-talet. Foto Sanna Argus Tirén, Kungliga Hovstaterna.

brännförgylld brons, även här bidrar porfyrföremålen till att höja rummets dignitet och exklusivitet. En snarlik amfora står tillsammans med flera porfyurnor i det magnifika och för ceremonier använda västra trapphuset. De utgör alla storslagna exempel på vad porfyverket i Älvdalen förmådde producera under Karl XIV Johans ägartid. En näst intill identisk amfora tillverkad i Älvdalen under 1800-talets första kvartal fanns till salu i på TEFAF Maastricht 2016, dock med mindre omfattande bronsmonteringar.

År 1825 beställde Karl Johan en jardinjär – en blomster-skål – uppbytt av tre korintiska kolonner som idag står i Mahognyförstugan på Rosendals slott. Den har svenska bronsmonteringar, omärkta men sannolikt av C. L. Mangeot. Jardinjären är tillverkad av spräcklig Åsbydiabas (grov granitell) som var en av de stensorter som tillsammans med Garbergsgraniten utgjorde undantagen i porfyverketets provlåda över tillgängliga porfyrvianter. I Vita havet på Kungliga slottet står ett syskon till Rosendalsjardinjären. Den är en gåva av prinsessan Ingeborgs sterbhus. Modellen fanns med i en priskurant över de produkter som Porfyverket saluförde men utfördes endast i en handfull exemplar.

I ambition att konkurrera med kontinentens avancerade arbeten i *pietre dure* tillverkade Porfyverket på beställning bord och konsolbord där skivan försågs med inläggningar i form av mosaik. Bara de skickligaste hantverkarna kunde åstadkomma mosaik av den hårda porfyren och då huvudsakligen med mönster bestående av enkla geometriska former. Effekterkan nås alltså inte i första hand genom avancerade mönster utan genom att utnyttja Älvdalsporfyrens många färgvarieteter – rött, brunt, grått och grönt. Ett exempel på ett sådant bord beställt av Karl XIV Johan finns i Bibliotekskabinettet på Rosendal. Bordsskivan bärs upp av en stadig kannelerad konformad centralfot av porfy som upplevs som tung och överdimensionerad till den relativt lilla kvadratiske skivan med sina inläggningar. Ytterligare exempel på bord helt i porfy och med inläggningar i skivan finns i det som idag kallas prins Bertils våning på Kungliga slottet

Våningen inreddes av Louis Masreliez på 1790-talet för Hertig Karls räkning.

Som nämnts tidigare finns ett stort antal konsolbord och väggbord med porfyrskivor. Dessa får exemplifieras av ett empirebord på Kungliga slottet där kraftiga förgyllda voluter bär upp en mörk porfyrskiva på vilken har placerats Jean Baptiste Bernadottes marskalksstav, värja och fältsilver. Porfyrens starka koppling till Karl Johan liksom materialets manligt heroiska konnotationer blir här tydliga (s. 33).

I Stora salongen i Hagapaviljongen finns en stram spisomfattning i Blybergsporfy som Gustav III beställde och som konstnären Louis Masreliez ritat in på en akvarellerad skiss för paviljongen. Väggedekorationerna utfördes aldrig enligt skissen och spisomfattningen kom på plats först tio år efter kungens död och ersatte då en spisomfattning med målad porfyritimation. Porfyromfattningens nyklassiska strama utseende är förvisso i takt med dåtidens ideal men kan också förklaras med det faktum att materialets hårdhet inte medgav några bildhuggerier. Ytterligare två enkla spisomfattningar av Blybergsporfy med liknande utseende finns på Stockholms slott. De levererades 1792. Den större av de två finns i Blå salongen i Bernadottévåningen, den andra – med ett enkelt tandsnitt i brons längs överliggarens underkant – finns i Gula salongen i prins Bertils våning, dåvarande Hertig Karls våning. Den senare var avsedd för Haga men togs av hertigen-regenten till den egna våningen på Stockholms slott.

Gustav III var inte det enda av de kungliga syskonen som reste till Italien och där lät sig inspireras av de antika lämningarna och de modetrender som uppstod i anslutning till dessa. Det gjorde även hans yngre bror hertig Fredrik Adolf och hans syster prinsessan Sofia Albertina. Till Fredrik Adolfs Tullgarn, som efter hertigens död disponerades av hans syster, levererades 1793 tre högklassiga konsolbord tillverkade av Pehr Ljung och vars skivor av Blybergsporfy bärs av karyatider. Ett sådant bord har lånats ut till utställningen (nr 68, s. 126). Det har även två urnor med

Karl XIV Johan beställde detta bord i Älvdalen. Bibliotekskabinettet på Rosendal. Foto Sanna Argus Tirén, Kungliga Hovstaterna.

neridhänklar som tillhört hertig Fredrik Adolf och som till vardags har sin placering i Blå salongen på Tullgarn (se nr 4 s. 38 och 127). Dessa urnor har tidigare varit utlånade, då till Bukowskis porfyroställning 1986, där katalogtexten beskrev dem som gustavianiska och tillverkade av Kåttilaporfyr från Älvdalen med (sannolikt) franska bronsmonteringar. Enligt förste intendent Lars Ljungström vid Kungl. Husgerådskam-

maren ansluter emellertid urnorna till en grupp ryska urnor tillverkade i Jekaterinburg (Sverdlovsk) eller Peterhof under åren kring sekelskiftet 1800. De ryska urnorna återgår på skisser av arkitekten Andrej Nikoforovitj Voronichin. Med största sannolikhet är alltså Tullgarnsurnorna ryska. Den antikinspirerade modellen blev populär och snarlika urnor kom att saluföras av Porfyrverket i Älvdalen.

PORFYR MED KUNGLIG ANKNYTNING

På Skeppsbron i Stockholm – på den plats Gustav III steg i land efter det ryska kriget 1788–1790 – står Johan Tobias Sergels skulptur av kungen på en imponerande 373 cm hög sockel av Blybergsporfyrr från Älvdalen sammansatt av inte mindre än 17 block. Delarna skeppades till Stockholm via Västerås vintern 1798. Skulpturen göts 1799 och avtäcktes 1808 och var en gåva från Stockholms borgerskap. Beställningen av sockeln till statyn var så omfattande och tog så mycket av arbetarnas tid i Älvdalen att mycket lite annat kunde produceras under tillverkningsperioden.

Ett annat offentligt monument i porfyr står till minne av Gustav Vasa utanför Isala kungslada i Svärdsjö socken i Dalarna. Det tillverkades i Älvdalen på den tredje gustavens initiativ men kom på plats

först 1795, tre år efter Gustav III:s död. Även Karl XIV Johan såg propagandavinster i att uppmärksamma Gustav Vasas aktiviteter i Dalarna och tog initiativ till ett porfyrmonument som skulle resas i Mora. Projektet rann dock ut i sanden och istället föreslogs kolonnen placeras utanför det planerade Rosendalmuseet. Inte heller det projektet förverkligades. De kolonndelar som hunnit tillverkas togs emellertid till vara och donerades 1887 tillsammans med 10 000 kr till Uppsala studentkår av det sedermera norska statsrådet Hans Rasmus Astrup som hade intressen i Porfyrverket via sitt huvudägarskap i Skutskärs sågverk. Därför står nu en skulptur av Uppsala universitets grundare Jacob Ulvsson på en mäktig 12 meter hög kolonn av Blybergsporfyrr utanför rikshelgedomen i Uppsala. Den kom på plats i samband med universitetets 450-årsjubileum 1927.

*Detalj av konsolbord med kraftfull skiva av Blybergsporfyrr. På bordet återfinns Karl XIV Johans marskalksstav, värja och fältsilver.
Foto Sanna Argus Tirén, Kungliga Hovstaterna.*

*Spisomfattning av Blybergsporfy, beställd 1792 av Gustav III, nu i Blå salongen i Bernadottevåningen på Stockholms slott.
Foto Sanna Argus Tirén, Kungliga Hovstaterna.*

GÅVOR OCH GENGÅVOR

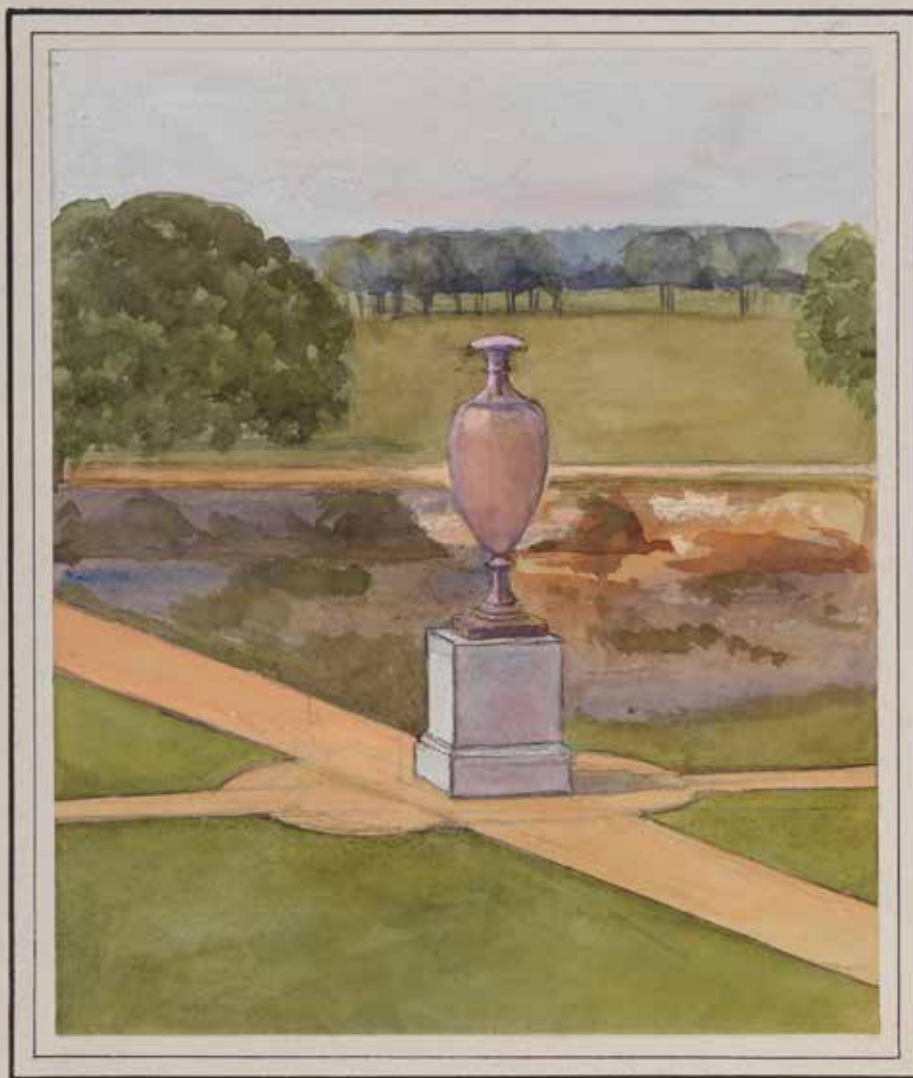
Kungliga personer beställde påkostade föremål från Älvdalen avsedda att fungera som statsgåvor. Bland annat skänkte Karl Johan två stora vaser till Georg IV av Storbritannien år 1822. En av dessa hade under en tid stått placerad väl synlig i ett av slottsvalven på Stockholms slott där den kunde beundras av såväl kungliga personer som besökare. Enligt Carl Henric Röslein, då ansvarig för Älvdalens porfyrverk, fanns i hela världen bara en ännu större vas av porfyr och den fanns i Vatikanen. Den PR-sinnade Röslein ansåg att man i Älvdalen borde övertrumfa påven och tillverka en pjäs som var ännu större än den i Vatikanen. Så skedde och vårvintern 1823 kom två monumentala vaser av Garbergsgranit till Stockholm. Den ena placerades på pelousen – gräsmattan – utanför Rosendal. År 1851 skeppades den över till världsutställningen – *The Great Exhibition* – i Crystal Palace i London.

Medan utställningen pågick tillhörde vasen fortfarande den svenske kungen Oskar I men efter utställningens slut överlämnades den till prins Albert, gemål till drottning Victoria av Storbritannien. Den placerades sedermera i parken till drottning Victorias då nyuppförda lustslott Osborne House på Isle of Wight där den avbildades i akvarell av drottningen 1853 (s. 36). Vasen ingick i de kungliga samlingarna i Storbritannien och fanns inventarieförd fram till 1903. Därefter är dess öde okänt. Tvillingvasen skänktes till Maximilian II av Bayern. Dessa båda vaser påminde mycket om den höga arkitektoniska vas av Garbergsgranit med piedestal av Blybergsporfyr som skänktes till den ryske tsaren Nikolaus I år 1838. Den stod tillfälligt utanför Rosendal innan den skeppades till S:t Petersburg på skonerten Alexandra med tsaren inkognito ombord. Efter framkomsten placerades den 4,5 meter höga balusterformade vasen i sommarträdgården utanför Nikolaus I:s palats i S:t Petersburg. Där står den fortfarande efter renovering på 2000-talet till allmänhetens beskådan. Gengåva från Nikolaus I var två stora vaser i rysk malakit med bronshänglar som idag finns på Stockholms slott.

I samband med att slottet i den sydfranska staden Pau restaurerades skänkte Karl XIV Johan två stora röda porfyrurnor till sin regentkollega, den franske kungen Louis Philippe. För oss svenskar är det välkänt att Pau var vår franskfödde dynastigrundares hemstad men det var även den franske kungen Henrik IV:s födelseort. Henrik IV var bland annat en av Gustav III:s historiska förebilder. De röda urnorna finns kvar på slottet i Pau och står idag på vilplanen i slottets huvudtrappa, *l'escalier d'honneur*.

Dessa storslagna gåvor till utländska statsöverhuvuden spred glans över de svenska monarkerna och visade att Sverige inte bara var civiliserat utan också rikt på inhemska naturresurser, skickliga formgivare och tekniskt framstående hantverkare och arbetare. Gengåva från Louis Philippe till Karl XIV Johan var ett magnifikt porslinsbord från Sèvresfabriken som står i Lanterninen på Rosendal. Skivan avbildar en interiör från slottet i Pau där man i fönsternischerna tydligt ser två röda porfyrurnor, sannolikt dem som Karl XIV Johan skänkte den franske kungen. Centralmotivet är omgivet av porträtt av franska kungar. Sèvresbordets dignitet och centrala betydelse för Karl Johan bekräftas av att det finns avbildat i Emile Mascrés symbolladdade helfigursporträtt av kungen från 1843. I Mascrés porträtt är Sèvresbordets skiva inte synlig för betraktaren men den är ändå lätt att identifiera med sin rikt skulpterade centralfot. Det råder dock ingen brist på synliga porfyrföremål i porträttet – på spiselkransen tronar två vaser med klassiserande former där den ena minner till färg och form om den monumentala vasen utanför slottet. På kakelugnarna i Lanterninen står idag vaser av Svart Rännåsporfyr med dekorativa hänglar av brännförgyllt brons i form av fabeldjur. Dessa vaser får fungera som exempel på de många beställningar av prydnads- och bruksföremål som Karl Johan gjorde i Älvdalen för eget bruk med adress Rosendal. Porfyrens betydelse för Karl Johan som regent kan inte nog understrykas.

Ännu under 1900-talet har porfyrföremål fungerat som hedersgåvor länder emellan. 1914 överlämnade

Went - Aug: 1852
Vase of Swedish Porphyry at Osborn -
from my studio.

Akvarell målad av Drottning Victoria av Storbritannien (1819-1901). Efter Världsutställningen i London 1851 överlämnade Oskar I som gåva en stor vas av Granitell till drottning Victoria. Vasen ställdes upp i parken på Osborne House.
Foto Royal Collection Trust © Her Majesty Queen Elizabeth II 2016.

Porträtt av Karl XIV Johan, notera vassen och skålen av Älvdalsporfyr på spisen.
Oljemålning av Emile Mascré 1843. Foto Nationalmuseum.

Gustaf V två mindre porfyurnor till den dåvarande franske presidenten Raymond Poincaré. Dessa påminde till sin form och med sina bronsorneringar om den lilla Rännåsurnan som Gustav III fick ta emot år 1787. Ett motsvarande par tillverkades för Gustaf V år 1913 och står till vardags i Biljarden i det som idag kallas prins Bertils våning på Stockholms slott och som tidigare fungerade som Gustaf V:s bostadsvåning på slottet. Dessa urnor finns med i utställningen (nr 18, s. 119).

Så sent som 1953 fick Gustaf VI Adolf ta emot en rund smörask av den röda Garbergsgraniten (av samma utseende men med äldre datum som nr 89, s. 128). Anledningen till att man inte överlämnade ett föremål av den exklusivare porfyren var att man ville erinra kungen om hans farfars farfars fars sarkofag av granit som mödosamt tillverkats och transporterats av dalkarlar till viloplatsen i Riddarholmskyrkan. Att tillverka den lilla smörasken med sin lockknopp i sten år 1953 – 166 år efter det att den första porfyurnan överlämnats till Gustav III – tog 317 timmar manuellt arbete och 141 timmar maskinellt arbete. Därmed kan cirkeln sägas vara sluten kring den kungliga porfyren och man påminns om varför brytningen och bearbetningen av den vackra svenska porfyren, som med kungligt stöd blev en så storslagen konstnärlig framgång, samtidigt blev en sådan monumental kommersiell besvikelse för sina ägare. Låt oss sända en tacksamhetens tanke till dem som vågade investera i Porfyverket – de många magnifika föremål som är resultatet av produktionen tillhör det bästa inom svenskt konsthantverk och utgör en omistlig del av vårt nationella kulturarv.

Urnor med lock (nr 4, s. 127), ett par, hänklar i form av nereider, sannolikt tillverkade av rysk porfyr i Jekaterinburg eller Peterhof, ca 1800. Efter förlaga av den ryske arkitekten Andrej Voronichin (1759–1814). Foto Sanna Argus Tirén, Kungliga Hovstaterna.